

En titt på
TVÅ KARTOR
och några tankar om
en fyrkantig socken:
FINNERÖDJA

Februari 2015

/ alf

EN FYRKANTIG SOCKEN (1680)

Finnerödja socken, i norra Västergötland, var påtagligt fyrkantig.

Gränserna var naturligtvis inte fullt så raklinjiga som jag skissat på den gamla landskapskartan (från år 1680) här uppe. Tvärtom! Det var många kringelkrokar hit och dit, men jag vidhåller: i princip hade Finnerödja socken en rektangulär, fyrkantig form. Den norra kortsidan av rektangeln gränsar mot Nysund i Närke och den södra mot Tived. Den östra långsidan vetter mot Bodarne i Närke och den västra mot Hova.

Finnerödja upphöjdes till att vara en egen socken omkring år 1630. Tidigare var bygden mellan östra Skagern och norra Unden del av socknarna Hova och Tivedsbodarne (Ramundeboda). Vid den tiden fanns redan hemman som Barrud (1552), Slottsbol (1540), Backgården (1587), Bråten (1587), Eriksbacken (1597), Hallan (1587), Kavelbron (1613), Korterud (1620), Kvarntorp (1609), Paradis (1613) och Trehörningen (1620). Under resten av 1600- talet och det tidiga 1700- talet tillkom ytterligare ett hundratal hemman.

Anmärkning:

Hemmanens födelseår är hämtade från Finnerödjaboken från 1944.

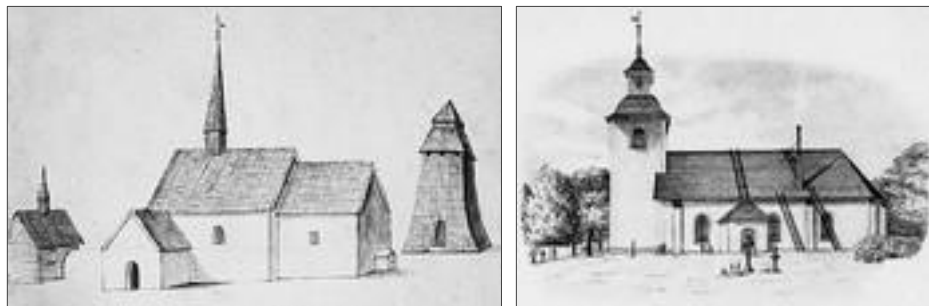
Hela socknen låg i den stora skogen (Tiveden). Naturen var karg, med många bergknallar, många lösa stenbumlingar, många småsjöar, många bäckar, mycket morän och många mossar och kärr och det var i den miljön de modiga nybyggarna satte igång att elda, röja och bryta sten och stubbar, för att få brukbar jord att beså och skörda. Den ena åker- och ängs- holmen efter den andra skapades i detta hav av skog. Det krävdes många dagsverken, många krökta ryggar, mycket svett, många böner, många svordomar och ett oändligt slit och släp.

Ytligt sett visar en karta bara ett landskap, men med lite fantasi kan

den kanske berätta mera. Det som inte finns på kartan berättar också något. Med den där kartan framför ögonen, undrar man: Hur var levnadsbetingelserna för de män, kvinnor och barn som levde sina liv där och då. Hur tog de sig fram på vägar som inte fanns? Hur lyckades de över huvud taget få till saker och ting? Vad var det som drev dem till att göra det de gjorde? Varenda stubbe som bröts upp ur marken, varenda stenbumling som flyttades till ett stenröse, varenda spadatag i ett dygt dike, varenda nytt kappland som omvandlades till åker, varenda tum, varenda fot, varenda aln, varenda famn, varenda insats av vad slag det vara må, var beundransvärda bragder. Ett nytt tunnland odlingsbar mark kunde vara ett livsverk.

Sex dagar i veckan var vigda åt arbete. På sjunde dagen skulle man, av gammal allmänkristlig hävd, vila. Tänk på vilodagen, så att du helgar den! Det budskapet var allmänt känt och knappast ifrågasatt. Men hur var det bevänt med den vilan? Det var inte bara att lägga sig på soffan och titta i taket. Nej, Gud sig förbarme: Folk förväntades gå på högmässa, för att låta sig predikas för och informeras om allehanda nyheter i socknen. Kyrkan låg, där den alltid (såvitt man visste) legat och de som bodde i socknens utkanter hade dryg väg dit och lika dryg tillbaka. Så mycket till vila blev det väl inte. Men lite avkoppling från det vardagliga ändå.

Den gamla sockenkyrkan var en träbyggnad, uppförd ungefär samtidigt som Finnerödja blev egen socken (runt 1630). År 1763 byggdes en kyrka av sandsten, från trakten, som i sin grundutformning står där än idag.

T v: Träkyrkan (Peringskiölds Monumenta). T h: Stenkyrkan (Wennerblad).

Åter till kartan från 1680:

Det finns bara fyra ortsnamn inom socknens gränser: Skagersholm, Finnerya (kyrkan), Wallsjön och Ramsnäs. Men om någon hade ritat den där rektangeln mera detaljerat, skulle vi funnit inemot hundra ställen där det bodde folk som brukade mark. Under åren 1630- 1680 var nybyggar- verksamheten som störst i bygden.

Sverige var mitt inne i den så kallade stormaktstiden. Landet växte, både geografiskt och ekonomiskt. Det var under den perioden vi snodde åt oss Halland, Skåne, Blekinge, Bohuslän, Gotland, Jämtland och Härjedalen och Sverige blev (geografiskt) det vi är än

idag. Svenskarnas levnadsstandard (BNP per capita) fördubblades under 1600- talet och till detta bidrog våra förfäder i Finnerödja. Inte så mycket, förstås. Men, lite, lite grand.

EN IAKTTAGELSE

Vad man inte tänker på (inte jag, i alla fall) är det faktum att sjön Undens yta ligger cirka 50 meter högre än Skagerns. Men Unden är 20- 30 meter djupare än Skagern och det må väl innebära att Undens botten (där sjön är som djupast) ligger bara 25 meter över Skagern- bottenens lägsta punkt. Till detta kan läggas att Vättern, som till sitt ursprung och sin beskaffenhet liknar Unden, ligger 30 meter lägre än Unden. Skagern, den lilla kopian av Vänern, å andra sidan, ligger drygt 30 meter högre än Vänern. De stora sjöarnas djup lämnas därhän, för att undvika totalt bottennapp i denna fråga. Vi drar i alla fall den slutsatsen att de södra trakterna av den gamla Finnerödja- socknen ligger betydligt högre (m ö h) än de norra. Det är nog därför vi alltid sagt att vi ska åka ner till Skagern och upp till Unden.

TILLBAKA TILL 1500- OCH 1600- TALSPIONJÄRERNA

Hertig Karl, Gustaf Vasas son och senare Karl IX, var den som satte fart på den så kallade invandringen (som i själva verket var en flytt inom Sverige) till Tiveden. Landets östra rikshalva hade drabbats hårdare än det övriga Sverige av farsoter, missväxt och krig och folk från Finland sökte sig västerut, för att skaffa sig försörjning. I Tiveden, den gamla stråtrövar- bygden, fanns det gott om mark och med hertigens goda minne och uppmuntran lockades finnarna dit. När de bevisat att de kunde omvandla ett stycke eländig mark till odlingsbar, kunde de få stubbarättsbrev (en form av lagfart) som gav dem en viss trygghet i sin jordbruksverksamhet.

Så kom de då, dessa pionjärer, med hacka och med spade. Vad bar de mera med sig? Varför började de gräva och hacka i marken just på det ställe, där de så småningom skulle bli bofasta? Blev de anvisade en viss plats? Jo, så måste det ha varit. Överhetens lokala företrädare gav dem säkert anvisningar. Om inte, skulle det ha blivit väldigt rörligt.

GÅRDS- OCH ORTSNAMN

De första bosättarna fick i många fall sina namn förevigade, som framtida hemmans- adresser och fastighetsbeteckningar. Anders torp blev Anderstorp, Bengts gård blev Bengtsgård, Eriks odlingar på åsen blev Eriksåsen, Hans torp blev Hansatorp och Warganils (Nils Wargs) torp blev Warganilstorp, först med "W", senare med "V".

Låt oss titta lite mera systematiskt på socknens gårds- och ortsnamn. De flesta namn har ett förled och ett efterled. Det första ledet kan vara ett manligt egennamn (som exemplen här uppe), en

naturbeskaffenhet, ett trädslag, ett djur och annat. Vanliga efterled är gård(en), torp(et), bol(et), rud, kärr(et), äng(en) och andra. De fyra väderstrecken är rikligt representerade i gårdsnamn. I de flesta socknar finns det en Sörgård, en Norrgård (alternativt Nolgård), en Västergård och en Östergård, så också i Finnerödja, även om Östergården bara förekommer som samlande rote- begrepp i Finnerödja socken. Vidare finns i flera fall väderstrecken i formen Södra NN, Norra NN, Västra NN och Östra NN.

Om det hade varit någon rättvisa i könsordningen, skulle vi ha gårdsnamn som Annatorp, Fridagården, Kajsabacken, Lenaängen, Mariamossen och Saraliden. Men, så icke och det är det gamla unkna patriarkatets fel. De arma kvinnorna slet minst lika mycket som männen, men det enda de egentligen ägde var ett eget namn. De var omyndiga och de var i männens tjänst och namngivare till fastigheter blev de sällan eller aldrig.

Följande män finns i Finnerödja sockens gårdsnamn: Adolf (Adolfslund), Anders (Anderstorp), Bengt (Bengtsgård), Carl (Carlstorp, Carlsäng), Elof (Elofsgård), Erik (Eriksbacken, Erikslund, Erikstorp, Eriksåsen), Hans (Hansatorp), Jon (Jonsgård), Lars (Larstorp), Per (Perstorp), Sven (Svenstorp), Tor (Torsgård) och Nils Warg (Warganilstorp).

Några frågor och svar

Hur många - bol fanns det i den gamla socknen?

3 - bol: Slättsbol (Slottsbol), Kvarnbolet och Vallsjöbol.

Hur många - rud?

5 - rud: Backerud, Barrud, Blackerud, Brunterud och Korterud.

Hur många - kärr?

28 - kärr: Blåkärr, Brinkekärr, Badstugukärr, Bäckekärr, Dammskärr, Dymningskärr, Finnkärr, Hagkärr, Kvarndammskärr, Kvarnkärr, Laxsjömokärr, Lillevadskärr, Lindhultskärr, Lutebrokärr, Mokärr, Mossebokärr, Möstekärr, Nolkärr, Orrekullakärr, Otterkärr, Rabokärr, Rynningskärr, Rösekärr, Sandkärr, Stenkärr, Tivermannskärr, Väslekärr och Västerkärr.

Hur många - fall?

18 - fall: Kvarnsjöfallet, Björnfallet, Finnefallet, Gatefallet, Grässjöfallet, Hasslefallet, Herrefallet, Herregårdsfallet, Juntefallet, Korterudsfall, Kvarnfallet, Källefallet, Hasslefallet, Mossfallet, Nyborgsfallet, Rösefallet, Sandbackafall och Vidkäftefallet.

Hur många - backen - berg (- fjäll) och - ås?

19 - höjdare: Backen (rätt och slätt), Barrebacken, Bergåsen, Brinkås, Enebacken, Eriksbacken, Eriksåsen, Hertsåsen, Högbacken, Högsåsen, Mellåsen, Nolåsen, Räv fjäll, Sandåsen, Skallåsa, Stenberg, Stenåsen, Söråsen och Lövåsen.

Så där kan man botanisera i namnfloran, med andra grupperingar, ur olika synvinklar, hur mycket som helst.

Några personliga synpunkter. Det mest märkliga och otippade namnet: Goddagar. Det vackraste namnet: Paradisängen. Det hårdaste namnet: Stenberget. Det mjukaste namnet: Ullsandsmo. Det mest ordningsamma stället: Sköttorp. Det stökigaste stället: Bråten (förlåt, alla ordentliga Bråten- bor). Det mest omsjungna stället: Enebacken (Har du sett herr Kantarell). Ett geometriskt ställe: Trehörningen. Två ädla ställen: Gullhögen och Gullkullen. Två enstaviga ställen: Mon och Rom. Fyra lika korta, fast tvåstaviga, ställen: Åby, Åna, Åsa och Öna.

I det nordvästgötska vardagsspråket hade många ställen namn som väsentligt skilde sig från skriftspråket. Vadsbo- bor uttalade bokstaven L mera kluckande än lovligt. Därtill kom det mest typiska ljudet i Tivedens socknar: det där ö- ljudet som mycket liknar engelskans (i ord som "the" och "bird"). En engelsk- språkig person som hörde namnet Mossebo, uttalat av en äkta mossebobo, skulle nog skrivit det ungefär så här: Mi: r'sebou. Just snyggt! Hade hen hört Vallsjöbol, uttalat av en vallsjöbolsbo, skulle det blivit något i den här stilen: Vu' llshabo' ol. Just snyggt, det också!

Sjöar som namngivare

Det finns många exempel på sjöar och hemman med samma (eller liknande) namn. Vallsjön, på gränsen mellan Finnerödja och Hova, är ett sådant ställe. Andra exempel inom socken: Sjöbrodammen (Sjöbron), Trehörningen, Norra och Södra Vellervattnet (Välvattnet), Lången (Långsbråten), Stora och Lilla Kråksjön (som ligger i Närke, men har gett namn åt hemmanet med samma namn i Finnerödja socken). Därutöver finns det en del ställen som fått sina namn av det läge de har i förhållande till de två stora sjöarna, till exempel: Ramsnäs (på en udde i Unden) Västansjö (vid Undens Västansjövik), Breviken (vid Unden), Sandviken och Skagersholm (vid Skagern).

I bilaga 1 finns en förteckning över Finnerödja sockens alla adresser vid mitten av 1800- talet.

ATT VARA JORDBRUKARE VAR INGET YRKE

Sockenens/ församlingens präst hade två huvudarbetsuppgifter: att vara själasörjare och bokhållare. Den andliga delen lämnar vi i detta sammanhang därhän och håller oss till de böcker han hade att sköta. Utöver husförhållnings- bok (senare församlingsbok), förde han bok över födda, avlidna, ingångna äktenskap samt inflyttade till och utflyttade från socknen. För den som vill fördjupa sig i folks familjeförhållanden och annat är de gamla husförhållnings- noteringarna mest värdefulla. På 1860- talet fördes även ett yrkesregister. Det är intressant läsning och det mest iögonfallande, är att de som brukade jorden saknas helt och hållet bland yrkena som räknas upp.

Det är anmärkningsvärt, eftersom majoriteten av befolkningen hade som yrke att vara just jordbrukare. Att arrendera ansågs däremot vara ett yrke.

Här följer hela listan (i bokstavsordning) och det fanns minst en, ibland flera, med samma yrke:

Agronom, arkitektelev, arrendator, banmästare, banvaktare, bokhållare, bruksinspektor, brukspatron, bruksskogsvaktare, bryggare, byggmästare, dammvaktare, fabrikör, fältjägare, färgare, gesäll, gratialist, gårdsrättare, hushållerska, klensmed, klockare, komminister, kronskogsvaktare, lärogosse, mjölnare, murare, possessionat, postmästare, prostinna, skogsförvaltare, skogsvaktare, skomakare, skräddare, skräddaregesäll, soldat, stationsinspektor, stationskarl, sågare, tegelslagare, trädgårdsmästare och verkmästare.

Anmärkning:

Gratialist var en pensionerad soldat och possessionaten var godsägare.

Många av yrkena var knutna till Skagersholm. Frågan är var prostinnan bodde. Och lärogossen. Vad tror ni att han höll på att lära sig? OK, jag kollar väl då.

Prostinnan bodde hos bruksbasen på Skagersholm vid mitten av seklet. Hon hette (Oläsligt förnamn) Ekendal (f 1786). Lärogossen fanns i Vallsjön. Han hette Adolf Th. Eriksson (f 1830) och lärde sig till färgare. Där fanns förresten även en gesäll inom samma skrå, Herman Grahn (f 1808).

EN UTVIKNING

Förr i tiden - och med förr i tiden menar jag efterkrigstiden (1945 och framåt) - när familjen i Vallsjöbol skaffat egen bil, gjordes det då och då söndagsutflykter. Resmålen varierade. Släkt och vänner fick förstås besök, men det hände också att familjen satte sig i bilen och for ut på en resa som bara var för resandets egen skull. Man ville se sig omkring lite.

- Ska vi åka Skagern runt? sade någon.
- Nej, det gjorde vi i fjol, sa någon annan.
- Jag föreslår Unden runt!

Och då blev det i rättvisans namn så. Det var ungefär tio mils färdväg, oavsett vilken av sjöarna man valde att runda. Resan brukade ta fyra, fem timmar, med några uppehåll här och där.

Resan runt Skagern innebar besök i två främmande landskap (Värmland och Närke), medan Unden- varianten var begränsad till det egna landskapet, till och med det egna häradet (Vadsbo). Län var det ingen som i vardagslag brydde sig så mycket om i geografiska sammanhang. Man befann sig i ett visst landskap, en viss socken och (i någon mån) ett visst härad. Lite mera diffust var det med kyrkorna och församlingarna, men det var en tid då varje

socken hade sin kyrka och en församling som geografiskt sammanföll med socknen.

Runt Skagern passerade man fem främmande socknar: Hova, Amnehärad, Södra Råda, Rudskoga och Nysund, om resan gjordes medsols. Men det slår mig nu att man inte åkte Skagern runt medsols. Det naturliga var att åka motsols, via Skagersholm, Nysund, Åtorp, Gullspång/ Skagervik och Hova. Jag vet inte varför det var så. Lika naturligt var det att åka Unden runt medsols, via Björkmarken, Sannerud, Undenäs, Älgårås och Hova. Det motsatta kom aldrig ifråga.

På de där Unden runt- resorna var det obligatoriskt att stanna en stund i Björkmarken. Där fanns inte mycket mer än ett vägsäl, med en skola och en lanthandel att beskåda. Men handlaren var fars barndomskamrat från Mossebo och hans kvinna var från trakten av Barrud och därmed nära bekant med mor. Då förstår man att de fyra vuxna hade mycket att prata om, medan kaffetåren inmundigades i deras bostad innanför butiken eller i trädgården bakom huset. Vi barn tjatade oss förmodligen till att få köpa någon godsak, trots att affären var officiellt stängd. Det var ju söndag. Sedan fortsatte i alla fall färden på den gamla krokiga grusvägen upp genom Tived. Det första stället man körde förbi, efter Björkmarken, var Svarvarehemmet. Rundturen fortsatte sedan i makligt tempo, medsols, som sagt.

I ETT HÖRN AV FINNERÖDJA SOCKNEN (1880)

Här nere visas ett utsnitt från en karta som ritades 200 år efter landskapskartan på sidan 2. Det handlar om favoritkartan, den häradsekonomiska, som sammanställdes efter fältmätningar under åren 1878- 1882. Jag har valt det sydöstra hörnet av socknen, som gränsade mot Närke i öster och Tiveds socken i söder, den trakt som låg längst bort i socknen, sett från Vallsjöbol med omnejd.

Kartan visar en typisk trakt i Finnerödja socken. Där finns det väldiga skogs- havet, med en och annan uppodlad holme, där det bodde jordbrukare. Det är en gränstrakt. Närke och Svealand ligger som en mörk skugga där i öster och Tiveds sockengräns ligger också nära. Det finns några sjöar (Stora Kråkvattnet, Flaksjön, med flera) och flera vattendrag, vars namn vi inte vet. En huvudväg banar sig fram mellan bergknallarna. Det är en viktig väg, eftersom den förbinder Finnerödja med Sannerud. Det ska dröja 70- 80 år innan det byggs en bred, rak och asfalterad väg mellan socknarnas huvudorter. Det finns vägsäl, där man viker av för att komma till andra bebodda ställen. Vid det viktigaste vägsället ligger hemmanet Björkmarken och där har man byggt ett skolhus. Björkmarken var centrum för en rote med samma namn. Närmaste grannar till Björkmarken är: Långsbråten, Kråkvattnet, Gungsebron och Svarvarehemmet.

Hur levde de då sina liv år 1880, de människor som, av slump eller beräkning, hamnat i denna ödsliga, men natursköna trakt? Det kan vi bara gissa. Däremot kan vi tala om vad de hette och kanske något därutöver. Låt oss, så gott det går, syna de fem ställena i sömmarna.

BJÖRK(E)MARKEN 1880 (18 PERSONER)

Hemmanet, liksom de vidsträckta skogsmarkerna, ägdes av Laxå Bruk och de som brukade det stolta brukets jord hette: Johan Pettersson (f 1832) och hans hustru Lovisa Jansdotter (f 1837). Han var kommen från Bodarne och hon från Gatan. Lovisa var född på julafton 1837 och önskade hon sig många barn i julklapp, så blev hennes önskan troligen uppfylld med råge. Elva (11) barn födde hon mellan 1861 och 1880: Carl August (f 1861), Erik Johan (f 1862), Per Emil (f 1864), Oscar (f 1866), Matilda Lovisa (f 1870), Emma Christina (f 1872), Johanna Sofia (f 1873), Alma Maria (f 1876), Gustaf Manfred (f 1877), Ida Charlotta (f 1878) och Viktor Alfred (f 1880).

Där fanns också Johan Peterssons svägerska, änkan Karolina Pettersdotter (f 1838) och hennes tre barn: Per Gustaf (f 1872), Karl August (f 1874) och Hulda (f 1877), samt Karolinas mor, änkan Stina Larsdotter (f 1807).

KRÅKVATTNET & KRÅKÄNGEN 1880 (18 PERSONER)

Halva hemmanet Kråkvattnet (1/16) ägdes och brukades av Nils Gustaf Larsson (f 1830) och Anna Cajsa Isaksdotter (f 1831). Nils Gustaf hade två söner, från ett tidigare äktenskap: Anders Gustaf (f 1857) och Per Aron (f 1860), som båda nyligen lämnat hemmet. I det pågående äktenskapet fanns det fem barn: Johan Edvard (f 1861), Jenny Charlotta (f 1863), Emma Maria (f 1866), Johanna Matilda (f 1871) och Anna Elin (f 1873).

Nils Gustaf var född i Kråkvattnet och han hade en äldre bror, Lars Johan Larsson (f 1820) som också bodde där. Denne var lomhörd (står det i boken) och han var gift med den betydligt yngre, Maja Andersdotter (f 1833). De hade inga egna barn, men en fosterdotter (barnhusbarn) från Stockholm. Hon hette Christina Olsdotter (f 1860) och var nu (1880) piga i Västansjö, hos Maria Mobergs (om någon minns henne) syster och svåger.

Andra halvan (1/16) ägdes av Laxå Bruk och som brukare fanns där två generationer representerade.

1. Den förra änkemannen, numera nygifte (!) Erik Andersson (f 1815) och hans hustru, Stina Lisa Larsdotter (f 1840). Paret får en dotter, Amanda, ett år senare.

2. Erik Anderssons son, Per Aron Eriksson (f 1849) och hans hustru, Dorotea Andersdotter (f 1858 i Svarvarehemmet). De hade två döttrar: Tekla Josefina (f 1878) och Frida Matilda (f 1880). De får ännu en dotter, Anna Dorotea, två år senare.

3. Ytterligare två personer, med oklar ställning, bodde där: Lars Jan Andersson (f 1812) och hans hustru, Clara Eriksdotter (f 1814).

4. I Kråkängen, en s. k. förpantning, bodde den 79- åriga änkan Britta Svensdotter.

LÅNGSBRÅTEN 1880 (cirka 40 PERSONER)

Hemmanet (1/8 mantal) hade flera delägare.

1. Carl Johan Eriksson (f 1818) och hans andra hustru (gifta sedan 1877), Augusta Andersdotter (f 1832). Carl Johan hade åtta barn i första giften. Dessa fanns kvar i hemmet 1880: Ida Charlotta (f 1857), Karl Ludvig (f 1859), Anders Erik (f 1861), Per Emil (f 1863), Emma (f 1865), Johanna Maria (f 1868), Oskar (f 1870), August Manfred (f 1873), Axel Alvar (f 1875) och Gustaf Gereon (f 1877).

2. Carl Johan August Johansson (f 1830) och hans hustru, Maja Greta Pettersdotter (f 1834). Deras barn: Johan August (f 1860), Aron (f 1865), Carl Oskar (f 1870), Alma (f 1875) och Augusta (f 1876). Hela familjen utvandrade till Amerika år 1880.

3. Oskar Eriksson (f 1848) och hans hustru, Emma Augusta Arvidsdotter (f 1856). Deras barn: Hilda Amanda (f 1878), Hildor Amandus (f 1880).

Anmärkning:

Vilken kreativitet i namnvalet: Hilda Amanda och Hildor Amandus!
Jag ser att familjen flyttade till Örebro år 1879. OK, men de får stå kvar, tack vare de båda namnkombinationerna.

4. Viktor Post (f 1842) och hans hustru, Clara Sofia Eriksdotter (f 1830). Deras barn: Amanda Josefina (f 1865), Emma Kristina (f 1866), Carl Viktor (f 1868) och Johan Emil (f 1873). Familjen flyttade till Västerkärret 1880.

5. Anders Petter Jansson (f 1825) och hans hustru, Carolina Nilsson (f 1819), med tre från boet utflugna barn.

6. Anders Petter Andersson (f 1834) och hans hustru, Clara Lovisa Eriksdotter (f 1840). Deras barn: Augusta (f 1869), Carl Oskar (f 1871), Alma Lovisa (f 1876) och Johan Herman (f 1878).

På en intäkt till hemmanet, som kallades Perslund, bodde Per Adolf Jansson (f 1842) och hans hustru, Klara Lovisa Karlsdotter (f 1844). Klara Lovisa hade en egen son som hette Gustaf Verner (f 1872). Deras gemensamma barn: Adolf Birger (f 1875), Augusta Vilhelmina (f 1877) och Axel Julius (f 1880).

(PARENTES)

Jag vet inte varför, men plötsligt kommer jag att tänka på "Lars i Kuja", en dikt av Gustaf Fröding:

*Vid Bymon på vägen till Byn,
där bor Lars i Kuja i skogens bryn.
I hemmanet Byn, om jag ej tar fel,
de äga, han och hans käring,
en hundradetrettitredjedel
med äng och med åker och äring.*

*Men ängen är skäligen klen
och åkern mager och äringen sen,
ty allt som växer åt Lars är sten,
och sten är dålig förtäring.
Men Lars har armar och Lars har ben,
och gnidig och seg är hans käring.*

*Han plockar och gräver och sliter och drar,
och käringen spar,
den som spar han har,
av nävgröt ha de sin näring.*

*Och länsman kommer och länsman tar
och Lars han sliter och Stina spar,
och fast han knappt äger skjortan kvar
så tror Lars i Kuja på bättre dar,
så ock Lars i Kujas käring.*

Lars i Kuja var värmlänning, men han kunde lika gärna vara västgöte, från Finnerödja, till exempel.

SVARVAREHEMMET 1880 (15 PERSONER)

Hälften av hemmanet (1/16 mantal) ägdes och brukades av änkemannen Anders Larsson (f 1820). Hustrun Johanna Andersdotter hade avlidit år 1872. Deras barn: Emma Lovisa (f 1859), Johanna Sofia (f 1861), Amanda (f 1863), Josefina (f 1866), Anders Gustaf (f 1869), Tvillingarna Matilda och Alma (f 1872).

Vi förstår då att modern dog i barnsäng, i samband med tvillingarnas födelse. Äldsta dottern var (1880) piga hos skogvaktaren i Gungsebron, medan de övriga barnen bodde i hemmet.

Andra halvan av hemmanet ägdes till lika delar och beboddes av:

1. Änkan Johanna Andersdotter (f 1815). Johannas make, Anders Olofsson (f 1810) var avliden sedan 1873. Deras son hade gift sig med Johanna Pettersdotter (f 1840) och flyttat till Tived. Deras dotter, Dorothea (f 1858) hade flyttat till Kråkvattnet 1878 och gift sig med änkemannen Per Aron Eriksson (f 1849).

2. Efraim Andersson (f 1837) och hans hustru Christina Johansdotter (f 1839). De hade haft sju barn, men tre av dem (Aron, Lydia och Albertina) hade avlidit i späda ålder. Deras fyra barn, som var i livet: Linnea Adolfina (f 1864), Vilhelm Alfred (f 1869), Johan Edvin (f 1876) och Carl Tyko (f 1879).

GUNGSEBRON 1880 (4 PERSONER)

Hemmanet var Laxå Bruks skogvaktar- boställe.

Skogvaktaren, sedan fyra år tillbaka, hette Nils Olsson- Finnström (f 1843) och hans hustru hette Anna Charlotta Rosell (f 1852). De hade två barn: Anna Eleonora (f 1876) och Johan Birger (f 1879).

När vi nu åter ser på den här kartan (samma som på sidan 9)

kan vi konstatera att det bodde inemot hundra personer i detta hörn av Finnerödja socken år 1880. Inkluderar vi tjänstefolket, som kallades pigor och drängar vid den tiden, blir siffran i stället drygt hundra. I hela socknen bodde det vid samma tid runt 3000 personer.

SAMMANFATTNING

Det är den 18 februari 2015. Jag sitter på Ekudden i Mariestad och avslutar denna löst hopfogade uppsats om det ena och det andra i Finnerödja, den gamla socknen där uppe i den stora skogen Tiveden.

Hertig Karl (senare kung Karl IX), han som delade ut stubbarättsbrev till nybyggarna i Tiveden, grundade Mariestad år 1583. Hans hustru hette Maria (av Pfalz) och det var ju väldigt artigt av honom att ge Maria en alldeles egen liten stad vid Tidans utlopp i Vänern. Marias stad, Mariestad.

Tänk om nybyggarna för fyrahundra år sedan hade haft möjligheten att vara lika generösa och storsinta mot sina hustrur. Jag tänker mig ett frieri på kyrkbacken i Finnerödja anno 1615:

- Så svara, Sara Larsdotter, min kära, vill du bli min hustru?
- Ja, Anders Svensson, min käre, på villkor att det hemman vi tillsammans ska skapa, får bära mitt namn.
- Må så ske, i Guds namn. Låt oss leva samman i Saraliden, ad mortem delendam.

Anders Larsson tyckte att det där "ad mortem delendam" lät bra, men han var osäker om betydelsen, så han frågade prästen. Denne svarade: Till döddagar, Anders. Till döddagar!

Jag tittar ut mot Vänern och ser att marken är bar, sånär som på två små snöfläckar i kanten av gräsmattan. Resten av snön har smält bort den senaste veckan. Nu har det börjat regna så smått. Vassen och fjolårsgräset vajar i östlig riktning, så vinden är väl västlig, som vanligt. Inget bra väder att gå ut i!

Vår gatadress här på Ekudden är Sågaregränd och parallellgatan heter Timmermansgränd. Båda gatorna är tämligen nyanlagda och några gammaldags smala, muromgärdade gator är de icke. Snarare tvärtom. Varför har de fått namn efter dåtida hantverkare? Kanske låg här ett båtvarv en gång för länge sedan.

Jag vet inte, men det går nog att ta reda på.

/Alf Gunnarson

MMXV

Gårds- och orts- namn i Finnerödja socken vid 1800- talets mitt
(från en sentida, maskinskriven innehållsförteckning i husförhörboken)

Adolfslund	Bråten Badstugukärr	Grönelid
Allmänningarud	Bråten V	Gullhögen
Anderstorp Nolgården	Bråtens Såg	Gullkullen
Backen	Bygget	Gungsebron Laxå
Backerud	Bäckedalen	G. Vägen V
Backgården	Bäckekärret	Gäddeviken
Backstugan	Bäckelid	Gällersåsen
Backstugan Krontorp	Bäcketorp	Hagalund
Badstugukärret Bråten	Carlstorp	Hagen
Barrebacken	Carlsäng V	Hagen Laxå
Barrud	Carlsäng Ö	Hagkärret
Barrud Perstorp	Damskärret	Halla
Barrudsskog Kvarnsjöfallet	Damstugan	Hallebäcken
- " - Larstorp	Dikesängen	Hansaorp
Bengtsgård	Djupmossen N	Hartsviken
Bergemossen	Dymningskärret	Hasselefallet Laxå
Bergåsen	Ekebacken	Herrefallet V
Björkmarken Laxå	Ekelund	Herrefallet Ö
Björkäng	Elofsgård	Herregårdsfallet
Björnfallet	Enebacken	Hertsmon Laxå
Björnmossen	Eriksbacken	Hertsåsen
Björsgård	Erikslund	Hulan
Björtorp Högsåsen	Erikstorp	Hummeltorp
Blackerud	Eriksåsen	Hässledalen Lassåna
Blåkärret	Fallet	Hävdan Getemossen
Bläckmon Laxå	Fattigatugan	Hävden
Bergamossen	Finnebäcken	Högbacken
Borgan	Finnefallet	Högelid V
Bremon	Finnerydstorp	Högelid Ö
Bremon Lilla, Laxå	Finnerödja Station	Högshult
Breviken	Finnerödja V	Högekog
Brinka	Finnerödja Ö	Högsåsen
Brinkekärret	Finnkärret	- " - Björtorp
Brinketorpet	Gatan	Jonsgård
Brinkås	Gatafallet	Juntefallet
Bruket Nedre	Getemossen Hävdan	Järnvägen
Bruket Övre	Goddagar	Kavelbron
Brunterud	Gottland Lassåna	Kihltorp
Brushults Skog Nybacken	Grannäs	Klockarebolet
Bråten	Gränsjöfallet	Klockarekärret
		Kolstugan

Korsbäcken	Laxå Raglängen	N. Djupmossen
Korterud	-"- Tolsjötorp	N. Källefallet
Korterudsfall	-"- Ullsand	N. Nolkärr
Krogen	Lerbacken	Nedre Bruket
Krokön	Lerbäcken	Nolgården Ander
Krontorp Backstugan	Liden	Nolhagen
Kråkvattnet	Lilla Bremon Laxå	Nolhult Kyrkhäv
Kulla N	-"- Lindåsen	Nolkärr N
- " - S	-"- Mosstorp	Nolkärr S
Kvarnbolet	Lillevadskärret	Nolkärr Slättab
Kvarnbäcken	Lindenäs	Nolmarken
Kvarndammskärret	Lindhult	Noltorp
Kvarnen	Lindhultskärr	Nolåsen
Kvarnfallet	Lindhultsmosse	Nolängen
Kvarnkärret	Lindåsen Lilla	Nolängstorp
Kvarnsjöfallet Barrudsakog	- " - St.	Norra Kulla
Kvarntorp	Ljungstorp	- " - Vålvattne
Kyrkhävden	Lunden	Norrängen
Kyrkhävden Nolhult	Lutebrokärr	Nya Vägen V.
Kyrkhävdhagen	Lågan	Nybacken Brushu
Källefallet	Långkärret	Nyborg
- " - N	Långbråten	Nyborgsfallet
Källemon	Långstorp	Nyborgs äng
Källtorp	Lövåsen V	Nybygget
Källtorp Slättbolsakog	- " - Ö	Nyhemmet
Kärr	Lövön	Nytorp
Körningstorp	Mellåsen	Nyängen
Larstorp	Mobäcken	Näset Laxå
- " - Barrudsakog	Moholm	Orrekullakärr
Lassåna Gottland	Mokärret	Orrekullebäcker
- " - Hässledalen	Mon	Otterbäcken
- " - Rom	Mossebo	Otterkärrret
- " - St. Smedsbygget	Mossebokärr	Paradistorg
Laxsjökärret	Mossfallet	Paradisholm
Laxå Björkmarken	Mosstorp Lilla	Paradismosse
- " - Bläckmon	- " - St.	Paradismyr
- " - Gungsebron	Motorp	Paradisängen
- " - Hagen	- " - V	Perstorp Barru
- " - Hasalefallet	Myrhult	Posseborga
- " - Hertsmon	Målltorp	Rabo
- " - Lilla Bremon	Möstekärret	Rabokärret
- " - Näset		

Raglängen Laxå	Stenkärret	V. Bråten
Ramanäs	Stenåsen	V. Carlsäng
Ranängen	St. Lassåna Smedsbygget	V. Finnerödja
Rom Lassåna	St. Lindåsen	V. G. Vägen
Rosendalen	St. Mosstorp	V. Herrefallet
Rotebacken	Storängen	V. Högelid
Rynningskärret	Stugenas	V. Lövasen
Råtorp	Sunnanskog	V. Motorp
" S	Svarvarehemmet	V. Nya Vägen
Rävfjäll	Svenjungsängen	V. Tottsjömossen
Röseand	Svenstorp	V. Vålvattnet
Rösefallet	Sågdammen	V. Åtorpet
Rösekärret	Sågen Bråten	Vidkäppefallet
Sandbackafall	Säteriet Skagerholm	Vikstorp
Sandbäcken	Södra Kulla	Villbergstorp
Sandkärret	Södra Vålvattnet	Vålvattnet Norra
Sandviken	Sörby	Vålvattnet V.
Sandåsen	Sörgården	Vålvattnet S.
Sjöbron Soldatboställe	Sörhult	Väslekärret
Skagersholm Lärkstugan	Sörtorp	Västanmossen
Skagersholms Säteri	Söråsen	Västansjö
Skallåsa	Sörängen	Västansjömo
Skinnareängen	Tiver	Västerkärret
Skogelund	Tivermanskärr	Västeräng
Skogen	Tolsjötorp Laxå	Åby
Skogstorp	Torkebacken	Åna
Sköttorp	Torpstället	Åsa
Slättbolsholm	Torsgård	Åsen
Slättbolskog Källtorp	Torsgårdshagen	Åtorpet V.
Slättsbol	Tottsjömossen V.	- " - Ö.
Slättsbol Nolkärr	- " - Ö.	Ö. Carlsäng
Smedsbygget St. Lassåna	Trehörningen	Ö. Finnerödja
S. Nolkärr	Trehörningsängen	Ö. Högelid
Solbacken Vallsjöbol	Trinnåsen	Ö. Lövasen
Socknens Slut	Ullsand Laxå	Ö. Tottsjömossen
Soldatbostället nr. 1164	Ullsandsmo	Ö Åtorpet
- " - nr. 1174	Vallsjöbol	Öna
- " - Sjöbron	Vallsjöbol Solbacken	Östergårds rote
S. Råtorp	Vallsjöbols skog Högbacken	Österkärret
Staffanstorp	Vallsjön	Östra Herrefallet
Station	Valtret	Övre Bruket
Stenberget	Varganilstorp	